

HET LAND VAN HERLE

*Tijdschrift en contactorgaan
voor beoefenaars en vrienden van de historie van oostelijk Zuidlimburg*

Oproep (*)

Er wordt een dringend beroep gedaan op alle in Heerlen of omgeving woonachtige amateurfotografen en verzamelaars(ers), om een of meer exemplaren van goede opnamen of afbeeldingen van oud-Heerlen en het historisch Heerleener land alsmede van andere interessante gebeurtenissen uit het verleden ter beschikking te willen stellen van het historisch archief van Heerlen. Op deze wijze kan het reeds bestaande documentatiemateriaal, dat openbaar is en door iedereen tijdens de kantooruren kan worden geraadpleegd in de leesruimte van het gemeentearchief, worden aangevuld. Raadpleging van illustratieve historische gegevens alsmede van bidprentjes van families uit eigen streek enz. kan ook geschieden op elke zaterdagvoormiddag van 8.30 tot 12.30 uur, Orpheusstraat 2 (ingang achterzijde Stadschouwburg) alhier.

Op de achterzijde van de foto's, prentbriefkaarten of andere afbeeldingen gelieve men zo nodig te vermelden:

1. dag en uur der opname;
2. het onderwerp waarop de opname of afbeelding betrekking heeft;
3. naam en adres van de auteur of de schenker.

Ten overvloede zij nog vermeld, dat door de afstand van een foto-exemplaar aan de gemeente het auteursrecht van de rechthebbende in geen enkel opzicht wordt aangetast.

De foto's en afbeeldingen gelieve men te bezorgen bij het Gemeentearchief, Orpheusstraat 2, Heerlen.

DE REDAKTIE.

*) Deze „Oproep” wordt geplaatst naar aanleiding van een suggestie, ons gedaan door de heer N. Bollen, één van onze trouwe bezoekers en raadplegers van het historisch archief van de gemeente Heerlen.

Heerlen's 'Schandmuur' of 'Vrijheidsmuur'?

De mensen hebben in het verleden vaker behoefte gehad aan het oprichten van „muren” met verschillende functies. Zo kennen we de honderden kilometers lange Chinese Muur om het immense Chinese rijk van de buitenwereld af te grendelen. Iets dergelijks deden de Romeinse keizers, toen ze de Rijnlinie vanaf de Vinxtbach met de Donaulinie verbonden om het Imperium te beschermen tegen en af te sluiten van de Germaanse volkeren. Ook in Noord-Engeland ontstond zo'n afscheidingsmuur: de Hadrianus Wall. Hitler liet de Westwall bouwen, die we even over de grens nog kunnen zien. De Russen maakten het „IJzeren Gordijn”, een andere naam voor dezelfde idee. De Romeinen kenden waterlinies met grensfuncties zoals de ons bekende Rijnlinie. Tijdens wereldoorlog I (1914—1918) hadden we in ons landje zo waar een „Waterlinie”, waarachter stoute burgers in het Zuiden des lands gedwongen werden verblijf te houden. In Berlijn staat nu „de Muur” en in Jerusalem de eeuwenoude „Klaagmuur”.

Volgens de laatste berichten van „De Uitkijk” van 27 juni j.l. kan men nu in hartje Heerlen een „Schandmuur” zien. Een schandmuur is een muur, die bij definitie „iets schandelijks” voorstelt, betekent of symboliseert. Laten we eens nagaan, welke openbare schande hiermee bedoeld kan zijn.

Het is een bekend historisch gegeven, dat eertijds de gemeenschappen van mensen van eenzelfde sociaal-economisch leefpatroon bepaalde belangrijke privilegiën of vrijheden wisten te verwerven. De mensen werden „vrij” iets te doen, omdat zij het „recht” bezaten bedoelde zaak te verrichten. Zij waren „vrij” iets te laten, omdat zij het „recht” bezaten, dat niemand hen kon dwingen het tegenovergestelde te doen. Zij waren „vrij” te bezitten. In de Keuren, Vrijheidscharters en Stedelijke Handvesten werden bovendien de rechten vastgelegd, die de gemeenschap van stedelingen verworven hadden: eigen rechtspraak, eigen bestuur, beheer van eigen geldmiddelen. Het was de tijd, waarin de grondslag werd gelegd voor onze burgerlijke en publieke democratische vrijheden, veroverd op de macht der lands- en regionale vorstelijke of adellijke dynasten. Ook Heerlen heeft zijn „Vrijheidscharter” gehad, waarvan nog enkele gegevens sporadisch in zijn historisch gemeentearchief bewaard worden ¹⁾.

De mensen vonden de verwerving van individuele of collectieve privilegiën zó belangrijk, dat zij hun nieuwe rechtspositie gingen

uitbeelden, in navolging van hun vroegere „seigneur”, door hun woonplaats met sterke muren en watergrachten te omgeven. Door middel van poorten kreeg men toegang tot de stad of de vrijheid. Heerlen had zijn eigen Veemarktspoort, zijn Kerkhofspoort en zijn Keulse poort zoals ze met name bekend zijn uit een Rekeningenboek van onze Hoofdschepensbank over de jaren 1588—1594.

De „Schandmuur”, waarover het in „De Uitkijk” gaat, is nog een oorspronkelijk overblijfsel van de stadsmuur, die de „Vrijheid van Heerlen” eeuwenlang omsloot. Binnen de wallen zetelde het plaatselijk gezag, schout en schepenen, in één der vertrekken van de zogenaamde Gevangentoren. Van hieruit werd Heerlen bestuurd. Vele genomen besluiten eindigen met de bekende zinsnede: „Gedaan *binnen* Heerlen”.

Nu zijn tijdens de saneringswerkzaamheden van de oudste middel-eeuwse defensieve- en woon-kern rondom de St. Pancratiuskerk op diverse plaatsen muurlichamen te voorschijn gekomen, die behoren tot een periode, toen Heerlen fortificaties kreeg, waardoor het zich wezenlijk ging onderscheiden van het hem omliggende platteland. Het meest merkwaardige van die te voorschijn gekomen muurresten blijkt nu, mede naar het oordeel van vakkundigen — niet-Limburgers, deze opgaande muurpartij te zijn met zijn ombuiging in de richting van de Gevangentoren. Deze toren is het symbool van de rechtspraak, die het plaatselijk schepencollege bezat, tot en met het halsrecht. De veroordeelden werden tot de voltrekking van hun vonnis in de toren opgesloten.

Als u in uw huis opruimt en saneert, kan het gebeuren, dat u een of ander voorwerp „ontdekt”, dat u weer een functie wil geven in uw familielevens. Maar even wachten: er moeten schikkingen getroffen worden en de boel blijft nog wat onooglijk of wanordelijk uitzien.

Zo ongeveer ligt het nu met onze „Schandmuur”. De gemeente is doende met grootse saneringsplannen rondom het oude hart van Heerlen. Daarbij zal de „Schandmuur” zijn eigen functie krijgen in het geheel van een reconstructie-opzet, waarop straks, tot in een verre toekomst, de Heerlenaren fier kunnen zijn.

Een „Schandmuur” of een „Vrijheidsmuur”? Een vrijheidsmuur is een muur, die per definitie te maken heeft met „vrijheid” en in dit geval met de eertijds verworven lokale publiekrechtelijke vrijheden of privilegiën. Het zou in de orde van een gezond rechtsgevoel ongezond en tegennatuurlijk zijn te stellen, dat visuele herinneringen hieraan niet de moeite lonen om te behouden. Wie respect heeft voor het democratisch bestel en in het bezit is van documenten of zaken, die met het ontstaan onzer democratie te maken hebben, waagt zich niet aan een verdediging tot vernietiging van visuele symbolen, die herinneren aan de grondslag zelf van onze burger-

rechten. Dat zou een slag in het gezicht zijn van het moeizame werk van de mensen, waarop wij nu voortbouwen. Zij hadden ze toch niet cadeau gekregen!

Een „Schandmuur”, en „Vreigel-” of . . . Vrijheidsmuur”?

L. van HOMMERICH.

- 1) L. van HOMMERICH : Het Vrijheidscharter van Heerlen (XIII — XVIIe eeuw); met luchtfoto van fort-oppervlakte.
in: Miscellanea prof. L. v.d. Essen; Brussel 1947,
361—372.

Geschiedschrijving

”Land van Rode”

op wetenschappelijk spoor

Het kan niet anders dan toegejuicht worden, dat één van de Landjes van Overmaas, het Land van Rode, sinds kort zijn rijk historisch verleden serieus gaat aanpakken. Dat dit nog niet is gebeurd, kan niet geweten worden aan ongeïnteresseerdheid of verwaarlozing van eigen streekgeschiedenis. De kennis van ons verleden, van zijn bestuursinstellingen, van zijn besluitvormingen, van zijn economisch-sociale structuren en van zijn bewoners moet nu eenmaal geput worden uit de voorhanden kennisbronnen zoals de archeologie, de traditie, de taal en vooral de bewaarde documenten en overheids-archiefstukken.

MOEILIKHEDEN BIJ GESCHIEDSCHRIJVING.

In dit verband moet ik herinneren aan betogen van pater A. Munsters en prof. W. Jappe Alberts, waarin zij onderstrepen hoe moeizaam de geschiedschrijving van de voormalige Landjes van Overmaas verloopt, omdat het bronnenmateriaal ofwel vanwege langdurige oorlogsperioden verloren is gegaan (o.a. verbrand) ofwel in andere d.w.z. nu buitenlandse archiefdepots terecht gekomen is. Nu kan men gaan uitweiden over de oorzaken, die tot deze feitelijke toestand geleid hebben, maar dit verandert niets aan het praktisch handelen, waarvoor iedereen, die een onderwerp van ons streek-

verleden wenst te onderzoeken, komt te staan. Over die moeilijkheden schreef pater A. Munsters kernachtig in zijn artikel: „Historische eenheden”¹⁾, H. Wouters in: „De betekenis van de archieven voor de gewestelijke en lokale geschiedenis in Limburg”²⁾ en prof. W. J. Alberts in: „De betekenis en beoefening van regionale en interregionale geschiedenis”³⁾. In een meer verwijderd verband wezen reeds hierop pater P. J. Albers: „Over het nut van geschiedenis en oudheidkunde in het algemeen en vooral voor Limburg”⁴⁾ en A. Kessen in zijn: „Limburgse historiographie. Stellingen en standpunten”⁵⁾. Het boek van C. A. Huygen: „Van Graafschap Limburg tot provincie Limburg”⁶⁾ illustreert hiervan de praktijk met hieraan vastgekoppeld het verspreidingsbeeld der kennis- of archiefbronnen van de dienovereenkomstige „historische eenheden”. Ook het artikel van J. M. v.d. Venne: „Staatkundige geschiedenis van Zuidlimburg”⁷⁾ onderstreept dit element van territoriaal-bestuurlijke versnippering met de hieruit voor het geschiedkundig onderzoek voortvloeiende obstakels.

Tot nu toe beschikte het Land van Rode over een bescheiden bibliografie, waarbij van duitse zijde de geschiedschrijving werd benaderd uitsluitend voor de nu duitse gemeenten, terwijl omgekeerd eenzelfde methode werd gevolgd voor de nu nederlandse gemeenten.

Hieruit moest een gebrekkig en onsamenhangend beeld ontstaan, omdat men van duitse zijde vermeed de archieven buiten het eigen land te raadplegen, terwijl van nederlandse zijde omgekeerd hetzelfde gebeurde. Bij gebrek aan samenwerking en derhalve noodzakelijke completering en samenvoeging der kennisbronnen ontstonden eenzijdige verhalen in de interpretatiekritiek en vooral in de synthese: belangrijke gebeurtenissen b.v. in de bestuurlijke sektor kregen het etiket van een typisch duitse uitleg, waardoor de objectiviteit van het verleden verwrongen te voorschijn kwam.

STICHTING.

Kerkrade heeft aan deze moeilijkheden het hoofd geboden door een stichting in het leven te roepen onder de naam: „*Fontes Rodenses*” of „*Kennisbronnen van het Land van Rode*” met het doel te komen tot een „Historisch Archief” van de eigen streek. Zulks veronderstelt de opsporing en bijeenbrenging, in afschrift, fotokopie, microfilm of in originali, van alle archiefstukken, die betrekking hebben op het historisch land van Rode. Dit gebiedsdeel omvatte niet alleen de huidige nederlandse gemeenten Kerkrade, Simpelveld, Bocholtz, Vaals, Gulpen, Margraten en Waubach, maar ook de nu duitse plaatsen Merkstejn, Afden, Ubach, Roerdorf en Welz, waarvan het stadje 's-Hertogenrade het bestuurlijk-militaire hoofd was. Het is daarom bijzonder toe te juichen, dat in samenwerking met deze duitse gemeenten de Stichting tot stand kwam, waarbij de constituerende vergadering van 29 december 1966 op de „Burg” 's-Hertogenrade

een historische betekenis kreeg. Vermelding verdient de enthousiaste medewerking van de heer L. Kahlen, Gemeindedirektor van Merkstein.

Het bestuur der Stichting is als volgt samengesteld: H. J. M. Frusch, voorzitter; L. J. A. Heyenrath, secretaris-penningmeester; drs C. Linssen (Maastricht), namens het hoofdbestuur van Limburgs Geschied- en Oudheidkundig Genootschap; J. Rütten, Bürgermeister van Herzogenrath en L. Kahlen, Gemeindedirektor van Merkstein, beiden namens de 4 subsidiërende duitse gemeenten; drs L. Augustus, lid.

Op 3 oktober 1967 presenteerde zich dit bestuur in de openbaarheid met een plechtige zitting in de ontvangstzaal van het Gemeentehuis te Kerkrade, waarbij de eerste vruchten van het opsporingswerk in het buitenland in de vorm van tien banden aan het bestuur van de openbare leeszaal officieel in bruikleen werden gegeven. Deze banden bevatten 4.000 microfilmen, inhoudende de 9 Rekeningen van de Rentmeester van Rode betreffende het Land van Rode uit de 14e eeuw; 12 uit de 16e eeuw; 5 rekeningen van de Drossaard uit de 14e eeuw; 2 cijnsregisters van Herzogenrath uit 1474 en 1517; 3 cijnsregisters van Kerkrade uit 1474, 1517 en 1617 en 1 cijnsregister van Simpelveld uit 1519. Op deze wijze kan iedereen het materiaal bestuderen van maandag tot en met vrijdag de gehele dag tot 21.00 uur alsmede op zaterdagmorgen.

ARCHIEFDEPOTS.

Om u een indruk te geven, welke archiefdepots voor onderzoek in aanmerking komen, geef ik u hiervan het volgende overzicht.

A) *Overheidsarchiefdpots:*

Algemeen Rijksarchief, Brussel
Hauptstaatsarchiv, Düsseldorf
Rijksarchief in Limburg, Maastricht
Rijksarchief, Luik
Stadsarchief, Aken
Bisschoppelijk Diocesaanarchief, Aken
Archief van de Münsters, Aken.

B) *Familiearchieven:*

Archief van kasteel Rimbürg
Archief van kasteel „Bongard” onder Bocholtz
Archief van kasteel Neuborg te Gulpen
Archief van kasteel Trips, bij Geilenkirchen
Archief van kasteel Neuhall bij Ratheim (fam. Spies
zu Ehrenstein)

WERKPROGRAMA.

Het bestuur van de Fontes Rodenses heeft een werkprogram van tien onderwerpen opgesteld, die voor bestudering in aanmerking komen.

1. De hoofdschepenbank van Rode; samenstelling, competenties en werkwijze betreffende a) de stad, b) de onderbanken (Merkestein) en c) de andere gerechten van het land;
2. De politiek van Heinsberg en Jülich met betrekking tot het land van Rode (vooral de periode van 1250—1550);
3. De betrekkingen van Rode tot de stad Aken;
4. Herbestudering van de oudste geschiedenis in de bestaande literatuur, vooral Ernst, Histoire de Limbourg;
5. De Reformatie in het land van Rode, samenhangend met de gebeurtenissen in Nederland, in het Jülicher land en in het aangrenzende Aken;
6. Het financiële beheer van het land en het stadje Rode;
7. De tol in Rode en de grote internationale handelsroute Keulen—Vlaanderen;
De met Rode verbonden tollens van Alsdorf, Übach, Locht en Zur Weyden;
De tol van Gulpen;
8. De hertogelijke banaalmolen van Rode (momenteel het tankstation bij de brug);
9. Het kasteel en de vesting Rode (de periode van voor 1500 in samenwerking met drs L. van Hommerich, Heerlen);
De ontwikkeling van de stad;
10. Studie m.b.t. de kaarten en plattegronden van Rode en de overige gemeenten van het land;
Verwerking van de gegevens uit algemene landkaarten.

Voorts heeft het bestuur zich verzekerd van de medewerking van de navolgende personen:

- L. Augustus, Heerlen:
1. de Kanselarijtaal van het Roder kerngebied, speciaal in de 14e eeuw;
 2. het einde van de verpanding van het land van Rode (1500—1544).
- H. Frusch, Kerkrade:
1. het leenhof van Rode;
 2. parochiegeschiedenis van Kerkrade.
- L. van Hommerich, Heerlen:
1. de brabantse-bourgondische politiek met betrekking tot Rode;
 2. de betekenis van de vesting Rode in de oostelijke verdedigingslinie van Brabant.
- L. Kahlen, Merkstein:
Merkstein en Übach.
- Pferdmenges, Merkstein:
plaatselijke benamingen in het land van Rode.
- L. van Wersch, Simpelveld:
Simpelveld (en Bocholtz).
- F. Wiertz, Roermond:
1. de brabantse revolutie (1780—1790);
de franse heerschappij;
 2. S. P. Ernst, Koorheer van Rolduc, pastoor van Afden.
- Onderwerpen reeds in bewerking buiten de Stichting „Fontes Rodenses”:
- P. Boeren en G. Panhuysen:
historisch commentaar op de nieuw uitgegeven „Annales Rodenses”;
- K. Jansen de Limpens:
heruitgave van de rechtsbronnen van het land van Rode.

BENUTTING OF RAADPLEGING.

Behalve de taak van het bronnenonderzoek en van de centrale bewaring der opgesomde gegevens houdt het bestuur zich voorts bezig met de *benutting* van het materiaal t.b.v. iedere geïnteresseerde. Er wordt een kataloog aangelegd, een in het duits, een in het nederlands, waarin de beschikbare bronnen systematisch zijn gerangschikt.

BIBLIOGRAFIE.

Voorts werkt men aan de samenstelling van een *bibliografie* van alle tijdschriftartikelen, die op het land van Rode betrekking hebben. Veel van de hiervoor in aanmerking komende tijdschriften bevinden zich in het archief van het College Rolduc. Deze bibliografie wordt opgezet als kaartsysteem. Zij is noodzakelijk als hulpmiddel bij de bestudering der bronnen.

U ziet, waarde lezer, dat dit initiatief getuigt van een goed door-dachte opzet van zaken. De „Fontes Rodenses” zijn nu gekomen in de fase van de uitvoering. Het is hierbij duidelijk, dat zonder een verantwoorde financiële draagkracht deze wetenschappelijke arbeid, waarmee jaren van onderzoek en studie gemoeid zijn, niet de gewenste resultaten zal kunnen opleveren. Hulde derhalve aan de gemeentelijke overheden, zowel van nederlandse- als van duitse zijde, die met overheidsgelden de nastreving van dit doel beogen te financieren. Hiermede hebben de verantwoordelijke autoriteiten bewezen dat ook de kennis van het lokaal- en streekverleden bij ons, het nageslacht, inburgering verdient. Er bestaat n.l. geen „heden” zonder zijn „verleden”, terwijl de toekomst uit beide elementen wordt opgebouwd!

L. van HOMMERICH.

Noten:

- 1) De Maasgouw 1948, 96.
- 2) Nederlands Archievenblad 1958/59, 215—241.
- 3) De Maasgouw 1963, 67—82.
- 4) Publications dans le Limbourg LXV (1929), 1—14.
- 5) De Maasgouw 1941, 1—3.

Voorts: „Limburgse toponymie. Over haar geschiedenis, methode en bronnen”
in: De Maasgouw 1941, 81—84.

- 6) Maastricht 1949, 139 blz..

Zie ook: *A. J. A. Flament en J. J. de Wit* : De vorming der heerschappijen op het grondgebied in Limburg of die zich daarover hebben uitgestrekt, van de romeinse overheersing tot 1814—1817 (Ontstaan der provincie Limburg); in: Publications dans le Limbourg XXVII (1911), 1—259.

- 7) De Nederlandse monumenten van geschiedenis en kunst. Deel V: de provincie Limburg. Derde stuk: Zuid-Limburg, eerste aflevering A.-K.; 's-Gravenhage 1962, 1—10.

Keris van Rodenbroeck-Heerlen

Enige bijzonderheden over zijn geboortehuis, zijn persoon en zijn functies

*Dank zij de gegevens ons verstrekt door Mevr.
H. Hoeberechts-Roebroeck te Maastricht, ben
ik in de gelegenheid gesteld de hierna volgende
verbindende tekst te publiceren.*

Keris van Rodenbroeck, vermoedelijk op „den Heyenhof” te Heerlerheide geboren, is de zoon van de gelijknamige Keris van Rodenbroeck, die in 1488 overleden was. In de uitgewerkte genealogie van de familie Roebroeck van dr D. Sassen ¹⁾ lezen we over hem:

„Karis (vader) was in 1488 overleden, want in dat jaar verheft zijn zoon Karis het leen Ter Heyden, gelijk uit de drossaardrekeningen van het land van Valkenburg blijkt. We hebben dus in de derde generatie Karis van Rodenbroich. Hij was gehuwd met Catharina van Spaengen, douarière van de heer van Elsloo, heer van Gaveren. Hij heeft geen zoons gehad, tenzij ze in de geestelijke stand traden, want het leen Carisborg wordt door een bloedverwant na zijn dood verheven. Wel zijn dochters van hem bekend

. Keris woonde op Ter Heyden, dat hij in Carisborg omdoopte. Hij was van 1503 tot 1534 voogd van Sittard en volgde alszodanig Dirk Swertscheidt den ouden op. De eerste akte, welke wij van hem vinden is van 21 October 1509 (Public. 1877, 397). In de Chroniek van Gangelt leest men: „In de Kirchen van Sittard 3 stein beim H. Sacrament. Hier is begraven der edell. Joncker Karis van Rhoedenbroeck vooght van Sittard was starff anno 1534 — 15 dagen Lumaent (januari) en Juffrouw Catharina van Gaver syn huysvrouw den anno 1535. Met hem sterft deze linie der Hune's van Rodenbroick uit”.

GEBOORTEHUIS = DE HOF TER HEYDEN, HEYENHUIS,
LATER CARISBORG TE HEERLERHEIDE.

Keris woonde op de hof Ter Heyden, ook wel Heyenhof genoemd en door hem van naam veranderd in Carisborg. Het was een Wickraeder leen, dat voor het leenhof te Valkenburg verheven werd en wel

in 1381 door Johan Coris
in 1410 door Jutta Corus en
in 1439 door Keris van Rodenbroich ²⁾).

Vanaf dit moment is het goed in handen van de familie Roebroeck. In een volgende verheffing lezen we: „Karijs van Roedenbroeck haet ontfangen alsulken leen als dar syn vader ut gestorven was eyn Wickrode leen is burge syn bruder Jan valent V markt” ³⁾. Op 18 mei 1488 gaat het leen weer over op een ander lid van de familie en wel op Keris, de persoon, waarover in deze bijdrage enige

bijzonderheden worden vermeld: „Ter Heyden verheven door Keris van Rodenbroeck na dood van zijn vader ook genaamd Karys en betaalde 15 gulden volgens de wetten van Brabant”⁴⁾. Hoe oud Keris op dit moment was, is helaas niet bekend.

Dat de „Heyenhof” een vrij uitgestrekt bezit was, bewijzen enkele akten, die zich in het algemeen rijksarchief te Brussel bevinden:

„Ich Kerys van Raedenbroeck kenne ende gestoen dat ich seker erffguede hain inden lande van Valckenborch en myr bleven synt van mynen alderen, den God benade, met namen eynen hoeff genant *tzo den Heyden*, gelegen inde bank van Herloc, willich hoeff des jairs wert es aen acker lande XXXVI boenre ende aen weyden ind broecken ende bemden ende busschen VIII boenre ende dies selve guede voerss. syns leenguede myns alreghenedigsten lieffen heeren ertshertzogen van Oestryck van Bourgognien van Brabant etc. ind ich Kerys voerss. hain die selve leenguede voerss. ontfangen *tzo Valckenborch*”⁵⁾.

Een andere akte geeft een nog uitgebreider bezit aan:

„Huyn van Roedenbruyck van den Hoeve = Ter Heyden soe wie die gelegen is in naten in drugen in de 50 buyres landts mer of min”⁶⁾.

Het goed bleef tot 1534 in handen van de familie Roebroeck. In dat jaar wordt het verheven door Konraad van Gaveren, heer van Elsloo, zijnde een stiefzoon van Keris. In 1535 is Heyenhof in het bezit van Engel van Roedenbroeck, dochter van Keris. Het goed wordt nu door haar man, Jehan Caris van Lontzen, te Valkenburg verheven⁷⁾.

DE PERSOON VAN KERIS VAN RODENBROECK.

Over de jeugdjaren van Keris van Rodenbroeck weten we nagenoeg niets. Welke school (scholen) hij bezocht heeft of wie zijn leermeester(s) is (zijn) geweest, is moeilijk te achterhalen. Dat hij, gezien zijn latere ambten, enig onderwijs heeft genoten, mogen we wel aannemen. In ieder geval kon hij lezen en schrijven. Zeker is, dat hij als jongen van stand bij een ridder in huis is geplaatst, die hem de militaire opleiding, het gebruik van wapens, het omgaan met en het menen van paarden, het ontvangen van hoge gasten e.d. heeft bijgebracht.

Caris trouwde omstreeks 1496 met Catharina van Spaengen, douarière van Adriaen van Gaveren, heer van Elsloo, die op 11 januari 1493 overleden was. De heer van Gaveren maakte samen met zijn echtgenote Catharina van Spaengen in december 1492 zijn testament op⁸⁾. Ze hadden 7 wettige kinderen, te weten: Adriaen, Henrich, Janne, Conrardt, Marie, Catherine en Clarisse. De oudste zoon Adriaen trouwt op 11 april 1505 met de freule Mechteld van Amstenrade. Bij die gelegenheid worden de huwelijksvoorwaarden

voor deze verbintenis vastgesteld. Merkwaardigerwijze blijft Karis van Rodenbroeck samen met Johan Tzijen borg voor de bruid en niet voor de zoon van zijn vrouw.

„Copie der huwelicx vurwaerde tusschen Jonckeren Adriaen van Gavere ende jouffrouwe Mechteld van Amstenraed, anno 1505 den 11 April
Ende omme noch meerdere vestigheyd des voirs. is ende omme jouffr. Mechteld voorgemelt in haer tocht vast te stellen soe hebben hierby noch geloofd ende sich verbonden in handen myns notaris onderbescreven Karys van Roedenbroeck ende Johan Tsyen op verbeurtenisse allen honre gueden erven ende gereyde dat offt saecke weere in dieser tocht soe verre die geboerde ende joncker Adriaen eerste storffen ende afflyvich wurde zonder wettige gebuerte achter te laeten ende joffr. Mechteld eynich hinder off indracht ende in toecomende tyden geschieden ende sulcke tocht haere met recht affgewonnen offt afhendich ghemaectt wurde, dat in alsulcken ghevalle sy daer voer gut syn sullen ende gehoorsaem burghen blyven staen omme sullichs toe verrichten sonder argelist ⁹⁾”.

Uit het huwelijk van Keris van Rodenbroeck en Catharina van Spaengen werden geen zoons geboren, waardoor deze tak in rechte lijn uitstierf. Wel zijn enkele dochters bekend, o.a.:

Engel van Rodenbroeck, die met Johan Caris van Lontzen huwt; zij wordt na de dood van haar vader met het goed Carisborch be-
deeld; haar man verheft dit leen in 1535 ¹⁰⁾;

Aleydis van Rodenbroeck, die intreedt in het adellijk nonnenklooster van Wenau bij Düren, alwaar voor Keris en zijn echtgenote een jaardienst wordt gesticht ¹¹⁾;

een andere dochter is gehuwd met Conrad von der Geyen, voogd van Millen.

Keris van Rodenbroeck overleed „anno XV^c en XXXIII, XV dagen Luemant ¹²⁾ en Catherinen van Gaver syn huysvrouw den anno XV^cXXXV”. Beiden werden begraven „In der kirche Sittard 3 stein beym H. Sacrament” alwaar een grafsteen voor hen werd opgericht die als opschrift droeg: „Hier is begraven der edell Joncker Karis van Roedenbroeck vooght van Sittard en jouffrou Catherinen van Gaver syn huysvrouw” ¹³⁾. Dit grafmonument is momenteel niet meer in Sittard aanwezig ¹⁴⁾.

Na de dood van Keris worden zijn goederen verkocht en verdeeld. Een weide bleef aan de voogdij van Sittard. Twee schoonzons, Johan Caris van Lontzen en Conrad von der Geyen, voogd van Millen en rentmeester van Born, verkopen: „Den 10 Januarij 1538 vor dem scheffen van Sittard aan Diederick Schommartz ein ihnen durch den tod des Junkers Keris van Rodenbroeck vogt zu Sittard anererbttes Haus” ¹⁵⁾. De originele akte is op perkament geschreven en van een „Scheffensgel” voorzien.

DE FUNKTIES VAN KERIS VAN RODENBROECK.

In het *maatschappelijk leven* heeft Keris van Rodenbroeck een aantal belangrijke functies vervuld. De bronnen die ons hierover inlichten bevinden zich in het Hauptstaatsarchiv te Düsseldorf in het archief-fonds „Domeinenrekeningen van de rentmeester van het ambt Born-Sittard”, en wel met name de rekeningenboeken van de rentmeesters Johan Faber (—1508), Willem Vaidtz of Voigts (1508—1520) en Willem Rennenberg (1521—). Als bijzonderheid zou hier nog vermeld kunnen worden, dat Sofia Krekelmans, echtgenote van Willem Vaidtz, na diens dood hertrouwt met Gillis van Rodenbroeck van Heerlerheide, burger van Sittard, zoon van de weldoener van het St. Anna-altaar in de Pancratiuskerk te Heerlen ¹⁶). Op welke wijze of door welke omstandigheden Keris te Sittard in dienst van de hertog van Gulik terecht is gekomen, kon nog niet worden achterhaald.

Keris als Drossaard van Sittard:

Hij is zijn ambtelijke loopbaan in hertogelijke dienst vermoedelijk begonnen als drossaard van Sittard. In een aantekening van de rentmeester Faber immers lezen we: „Item met consent des drossarts Keris van Rodenbruys onze baent zo Sittard yem doen foeren 1 foer heuwes” ¹⁷). Keris ontvangt zijn salaris niet in geld, doch, zoals in die tijd gebruikelijk, in natura. Het juiste tijdstip van aanvaarding van dit ambt ligt nog in de archiefstukken verborgen. Zou zijn huwelijk in 1496 met de weduwe van de heer van Elsloo hier van invloed kunnen zijn geweest? Ook de vraag of hij al dan niet de hoeve Carisborg na zijn indiensttreding heeft verlaten om zich te Sittard te vestigen, zal vooralsnog onbeantwoord moeten blijven. Het drossaardsambt heeft hij uitgeoefend tot aan zijn aanstelling als voogd van Sittard.

Keris als Voogd van Sittard:

Keris van Rodenbroeck ontvangt zijn benoeming als voogd van Sittard uit handen van de hertog van Gulik op datum van 1 november 1505. Hij volgt als zodanig voogd Schweitzeiden op. In zijn „Aantekeningen” bij het uitvoerige artikel over de „Leenen van Valkenburg” stelt J. Habets, dat Keris het voogdambt heeft bekleed van 1509—1527 ¹⁸). De rentmeester der domeinen, Johan Faber, vermeldt dienaangaande:

„Item als ick in slosse myne neist vursschr. rekening gerekend gehad hoem den vaed (voogd) Schweitzeiden saliger betzalt gehat hain syns gehaltz halven in haveren XXV malderen rechen ich hie van den tzyt am bis alre heiligenmisse doe he starff ind Keris van Rodenbroich dat vaet-ampte innam nemlich van VII maenden nae behoefte der tzyt in haveren . . . XIII malderen V vas; Item wys eynen bevelsbrieff hi by gelacht Keres den vaet overmitz syne recognatie (hi by gelacht) geleveret XXIII malder haver.

Item nae innehalt Keres des vaitsamtsbrieff syne gehalt pro recognicione hi by gelacht van einen alingen jaire dat up sente Barbara dage de heilige jouffrouwen neist kompt in anno sexto uuysgaen wert betzalt end gelievert nemlich XXV malder haver" 19).

De rentmeester moet in deze aantekening een gemaakte fout herstellen daar hij voogd Schweitzeiden zijn gehele jaarsalaris heeft uitbetaald en hij i.v.m. zijn overlijden slechts 7 maanden het ambt heeft vervuld. Het restant komt ten goede van Keris van Rodenbroeck, die tevens de toezegging krijgt, dat zijn vergoeding in natura voor het jaar 1506 op St. Barbaradag (4 december) betaalbaar wordt gesteld.

Op 1 mei 1508 geeft Keris een kwitantie af voor ontvangen jaargeld, die de rentmeester bij zijn bewijsstukken heeft bewaard en als postomschrijving in zijn rekeningenboek heeft gekopieerd:

„Ich Krijs van Rodenbroich vait zu Sittert doyn kont en bekennen vur mich und myne erven so as der durchluchtige hoighgeboiren furst myne genedige her hertzoeh zo Guylge zo den Berge greve zo Ravensberge mich es dat syne gnade mir dat vaetampt bevoelen hadden so eynen diener aengenoemen hadden myt des jaers so doyn saege XII malder haveren ind II waegen heuwes und geyft myr syne gnaede van der vaidt ampt wegen jaers XXV malder havere ind III wage heuwes maich so samen seven en tryssich malder haveren ind vunff wage heuwes dat mir Willem Vaidts rentmeester slants van Borne de in naeme ind van wegen des durchluchtige hoichgeboren fursten ind heren heren Willem herzoighen vurgemelt gelevert vervoicht und waell betzalt hait scheldende darumb myne genedigen lieven heren en hertzoehgen vurgenand gelevert vervoicht und waell betzalt en den vurs. Wilhem Vaidts rentmeester ind wen sonder quuytscheldens noit is van de vurschreven haveren ind heuw vry loss ledich quyt ind wael betzalt ind bedanken mich daerom guede betzalongen sonder alre keine argelist. Urconde der waerheit have ich myne siegelt myt myne guede wyst ind willen unden up spacium dessen quitencien gedruickt. Gegeven in dem jaere uns lieve here Christi da men schreyff durent vyffhondert en aycht op den eirsten dach Meyes" 20).

Het opgedrukte zegel is nagenoeg geheel verdwenen. Een ongeveer gelijkkluidend ontvangbewijs wordt door Keris gedurende zijn gehele ambtsperiode telkenjare afgegeven. Aan de kwitantie van het jaar 1512 is het zegel van Keris zeer goed geconserveerd en duidelijk leesbaar.

In de rekeningen van de rentmeester der domeinen komen t.b.v. Keris van Rodenbroeck nog enkele bijzonderheden voor, die met de uitoefening van het voogdambt geen rechtstreeks verband houden, doch die alle nadere bewijzen aandragen, dat hij deze functie heeft vervuld. Zo krijgt de rentmeester een bevelschrift tot betaling aan Keris voor het leveren van een paard aan de hertog: „Item overmitz einre bevelsbrieff hi by gelacht Kerys van Rodenbroeck vaidt zu Sittardt gegeven voor eynre roide bles paart CX g.st. aut CLXVI crent gl." 21).

Een brief van de hertog van Gulik aan: „Willem Vaidts unserem rentmeester zu Bornn" vermeldt:

„Johan alst sonn zu Cleve hertzouch zun Guylge zu dem Berge grave zu der Marck en zun Ravensbergh und zun Katzenelleboege:

Guede vrinnt,

An sulcks wir Keris van Roidenbroich unse voede desselfs die so Sittart zo doin syn, hain wir enne mails an dir bewesen van unser wegen zo heve in affslagh zwentzich malder roggen vur solche penninghen as du mehr anders uns korns van unser wege alde umbeslagen hayt, darna has tu dich zu richten. Gegeven zu Hamberch uff sent Cathrynen dach anno XVc und XIII" 21).

In een tweede brief van de hertog, anno 1515, lezen we:

„Guede vrunt,

Wir bevelen dir, dattu Keris van Roedenbroich unser vaid zu Sittard, vur etlige schult so wir eme up dese sijner rechenschafft bleven zijn zwee hondert malder haveren vur hondert gout gulden ind umb de met desen brieven berechnen. Gegeven zu Düsseldorf uff sent Panthaleonis dach anno M vunff hondert ind vunnfftzien" 23).

Uit deze beide brieven blijkt, dat de financiële positie van de Gulikse schatkist in deze jaren niet altijd even rooskleurig is geweest. Keris heeft ofwel leveringen aan de hertog gedaan ofwel een vordering vanwege achterstallig salaris. Naast de meest gebruikelijke vormen van betaling in natura door middel van graan valt op, dat in het jaar 1521 in het rekeningenboek van de zo juist benoemde nieuwe rentmeester Willem Rennenberg, een uitgavepost verschijnt voor het leveren van vis aan de voogd: „Anno 1521 voor den vaidt III paar karpfen" 24).

Sinds het jaar 1523 zien we een verandering ontstaan in de omschrijving van de jaarlijkse kwitantie, die de voogd afgeeft bij het innen van zijn jaarwedde. Nu blijkt, dat hij naast het voogdambt ook nog het *verantwoordelijk hoofd van de Schutterij* is, waarvoor hem een jaarlijks tractement wordt toebedeeld van 13 malder en 2 vaten rogge 25). Zijn jaarinkomen wordt van nu af aan gebracht op 50 malder haver 26):

„Ich Keris van Rodenbruck voedt der stad Sittart bekeyne vur mich und myn erffven dat ich ontfangen hayn van wegen myns all lyeffen heere heer Jan hertzouch zu Guylge zu der Berge greve zu Ravensburch zu Katzenelleburch mede ich overmitz Wilhem van Rcyneberch syne furstelich gnaede reyntmeister inds lantz van Borne XXV malderen haveren *van myns amps wegen* ind III foer heues; noch ontfangen XIII malderen haveren mich myne gnaedigen heere zo geloessen hayt *ass van myn schutten amptz* ende twee vat kornes noch ontfangen XIII malder haffer die mich myn all lyeffe gnaeder heere zu geschryeffen hayt. Summa facit vyfftych malder hayferen unde vyff voeder hoewes. In orkonde de waerheyt so hayn ich Karis vursschr. myn sigel hyr onder op spacium deser quytantie gedrukt, anno Domino XVcXXIII des III dachs Septembris" 27).

Op dezelfde dag betaalt de rentmeester aan Keris nog een achterstallige schuld uit, die echter thans niet in natura, doch in klinkende munt wordt verrekend: „Ich Keris van Rodenbroeck voedt . . . bekeyne . . . dat ich ontfangen hayn . . . vyff ende vyfftych malderen rogge vyf vas ende 2 cop ende fur eyn yeder malder gereeckent twee gulden XXIIII albus vur den gulden. Suma macht

eyn ende negentich gulden XXV albus In oorkonde der waerheyt haen ich Karys vurschr. myn segel hyr onder op spacium dyes quitantie gedruckt anno Dⁿⁱ XV en XXIII den III^{de} dach Septembris”²⁸).

Na de dood van Keris van Rodenbroeck komt zijn naam nog éénmaal voor in de rekeningenboeken van de rentmeester der Domeinen in het Ambt Born-Sittard. Zonder vermelding van datum wordt aan: „Catharina van Spaengen achtergelassene weduwe juncker Karys van Rodenbroeck” een nog openstaande post uitbetaald met de navolgende omschrijving: „Item den alden voogd Keris inhalt verschrijvingen ind quittantie XV golt gulden iedere ad VL albus”²⁹).

Een andere bijzonderheid is, dat voogd Keris in 1523 bemoeienis heeft gehad met de *inning van de geestelijke belasting*. Behoorde dit tot zijn taak³⁰) of heeft hij dit bij ontstentenis van de ontvanger of rentmeester voor zijn rekening genomen? We zouden ook kunnen uitgaan van de gedachte, dat de geestelijkheid slechts sporadisch tot belastingbetaling verplicht werd en dat de voogd dan als „Zinsmeister” de uitoefening van deze taak op zich nam. De rentmeester vermeldt dienaangaande in zijn rekeningenboek:

„Item ich rentmeister have ontfanghen vanden vaidt van Sittard XXXV gulden XVII albus als van den ambt van Borne in ganck ist ind XXIII albus voor den gulden gerechnet loopende geld dat van de geistlichheit herkommen ist; hi by dess vaid quitantie”³¹).

Naast zijn landsbestuurlijke taak had de voogd ook medezegging-schap in plaatselijke bestuursaangelegenheden op het punt van „militaire aktiviteiten”. Daarvandaan dan ook, dat het schepensbestuur van Sittard: „in tegenwoordigheid en met toestemming van de voogd joncheer Keris van Roederbrueck op den XI duysent meegden dach anno 1509” (21 oktober) besluit, dat iedere burge-meester in zijn ambtsjaar voor de stad zal doen vervaardigen twee „hakebussen” met bijlevering van honderd pond salpeter voor ieder geleverd „vuurroer”³²).

Gezien zijn ambtelijke loopbaan is het duidelijk, dat Keris van Rodenbroeck in het administratieve vlak heel wat beslissingen heeft moeten nemen, die hij door zijn zegel bekrachtigde. De familie van Roebroeck kan daarom de voogd Keris erkentelijk en dankbaar zijn, dat hij het familiewapen, dat hij hiervoor gebruikte, goed heeft verzorgd. Hij liet er zijn volledige naam in graveren, waardoor vergissingen in deze zijn uitgesloten. Pas in 1927 werd zijn zegel teruggevonden in de Domeinenrekeningen van het ambt Born-Sittard in het Hauptstaatsarchiv te Düsseldorf. In een officiële verklaring

schrijft den toenmalige Staatssecretaris Redlich van het Preussisch Staatsarchiv op 28 juni 1927: „Es wird hierdurch bescheinigt dass das auf der Anlage dargestellte Siegel eine fotografische Reproduktion des Siegels des Keris van Roidenbroich ist. Das Originalsiegel ist unter ein Schriftstück aufgedruckt das sich in Band 3 der Rechnungen des Amtes Born und Sittard auf Folio 128 unter 8 April 1529 befindet”. Het wordt omschreven als: „Wapen in rood een gebogen Sint Andrieskruis van zilver. Dekkleden zilver en rood. Helmteken een staand hert in natuurlijke kleur. Wapenspreuk: MET MOET ENDE EERE”³³).

N. EUSSSEN.

Noten :

- 1) D. SASSEN : De genealogie van het geslacht Roebroeck;
in: Publications . . . dans le Limbourg LXX;
Maastricht 1934, 50.
 - 2) J. HABETS : De Leenen van Valkenburg (Wickrade);
in: Publications . . . dans le Limbourg XXII;
Maastricht 1885, 158.
- Over „CARISBORG cq. HEYENHOF” zie verder:
- P. PETERS : Wandelingen in en om Heerlen;
Heerlen 1917, 96.
- L. de CRASSIER : Dictionnaire historique du Limbourg Neerlandais etc.;
in: Publications . . . dans le Limbourg LXVIII;
Maastricht 1932, 161—162.
- L. van HOMMERICH : Over kastelen in het historisch Heerleener Land;
in: Jubileumboek 1950—1960 hist. Kring „Het
Land van Herle”;
Heerlen 1961, 24—25; lijst van leengoederen
met uitslaande kaart.
- H. A. BEAUJEAN : Bruinkooldelving te Heerlerheide. II: Carisborg I bij
Staatsmijn Emma;
in: Land van Herle 6 (1956), 5—10.
- 3) Leenboek van Valkenburg. Demembrementen van het Land van Valkenburg
nr 267, blz. 44 (ook getekend 70); R.A.L..
 - 4) Drossaard-rekeningen van Valkenburg. Verheffing van 18 mei 1488; R.A.L..
 - 5) Brabantse Rekenkamer nr 571, fol. 11 v°; A.R.A. Brussel.
 - 6) Brabantse Rekenkamer nr 572, fol. 65 v°; A.R.A. Brussel.

- 7) J. HABETS : o.c., 159.
- 8) Uit Verzamelde opstellen door de Geschied- en Oudheidkundige Studiekring Hasselt, deel VII (1931).
- 9) Depot van Mulcken Elsloo, nr 63: Proces de Gavre tegen Belderbusch, blz. 119; R.A.L..
D. SASSEN : o.c., 48.
- 10) J. HABETS : o.c., 159.
- 11) D. SASSEN : o.c., 48. Auteur spreekt van meerdere dochters.
- 12) 15 januari 1534.
- 13) H. S. KRITZRAED : Kroniek van Gangelt I, 111.
Het origineel berust in Bonn; een afschrift in het bezit van het R.A.L..
- 14) J. BELONJE : Genealogische en heraldische Gedenkwaardigheden in en uit de kerken der provincie Limburg;
in: Publications . . . dans le Limbourg XCVI—XCVII;
Maastricht 1960—1961, 268—275.
- 15) Urkunden Jülich-Berg, 2013; Hauptstaatsarchiv Düsseldorf (verder afgekort: HSAD).
- 16) L. van HOMMERICH : Bijdrage tot de geschiedenis van het huis Roebroek (Rodenbroeck) te Heerlerheide-Heerlen;
in: Land van Herle 16 (1966), 25, punt 14.
D. SASSEN : o.c., 51 en 52.

De vader van Gillis, ook Gillis genaamd, doet in het jaar 1498 de gift aan het St. Anna-altaar in de St. Pancratiuskerk te Heerlen. Hij zegelt op 23 juli 1499 als lid van de Keur Keulse Mankamer van Heerlen een oorkonde met het St. Andrieskruis. De namen van zijn ouders en zijn echtgenote zijn nog niet gevonden. Hij is vóór 1518 overleden en laat drie kinderen na, t.w.: *Mechteld*, die in 1518 reeds gehuwd is met Lenz vanden Nesschen; *Gillis*, in 1518 nog onmondig, huwt in 1526 met Sophia Krekelmans, weduwe van Willem Voigts, rentmeester van het ambt Born-Sittard en een dochter, die met Johan Olislagers van Raar huwt.

Regest van de oorkonde van 23 juli 1499:

„Herman van Randerade, stadhouder van heer Herman landgraaf van Hessen, aartsbisschop van Keulen, hertog van Westfalen en graaf van Engeren, Koene van Goedenraed, Weerher van Strijthagen en Gillis van Roedenbroiche als leenmannen van de Keur Keulse lenen langs, op en over de Worm of in de omtrek, oorkonden, dat Diderich van Liecke voor zich en zijn vrouw Stijne verkocht en overgedragen heeft aan Margareten van Ophem, weduwe van Wilhelm Geyns van Aldenhoven, een erfjaarrente, groot 18½ rijns gulden, onder verband van de hof *Musschenbroich*, gelegen in het kerspel van Heerlen.”

- 17) Kellerei Rechnungen, Register I mit 412 Seiten für den Jahren 1500—1502, Amt Born-Sittard; HSAD.
 - 18) J. HABETS : o.c., 160.
- 50

- 19) Domeinen-rekeningen ambt Born-Sittard, boek I (5 mei 1505 — 1 mei 1506), blz. 189; HSAD.
- 20) Domeinen-rekeningen ambt Born-Sittard, boek I, 305; HSAD.
- 21) idem, 350; HSAD.
- 22) idem, boek II, jaar 1513, blz. 95; HSAD.
- 23) idem, boek II, jaar 1515, blz. 188; HSAD.
- 24) idem, Visserijboek II, blz. 341; HSAD.
- 25) Een malder = 24 vat; een vat = 20 kg.
- 26) Domeinen-rekeningen ambt Born-Sittard; HSAD.
- 27) idem, boek II, blz. 355; HSAD.
- 28) idem, boek II, blz. 355; HSAD.
- 29) idem, boek III, blz. 247 v°; HSAD.
- 30) E. HABERKERN en J. F. WALLACH : *Hilfswörterbuch für Historiker. Mittelalter und Neuzeit*; Bern-München 1964, 647—648. In de omschrijving van het ambt wordt óók genoemd „Zinsmeister“.
- 31) Domeinen-rekeningen ambt Born-Sittard, boek III, blz. 742 v° (geestelick gelt); HSAD.
- 32) J. M. v.d. VENNE : *Inventaris van op het Gemeente-Archief van Sittard bewaarde archieven over de jaren 1242—1798*; Sittard z.j., nr 199.
- 33) Een afbeelding van het wapen van de familie Roebroeck werd reeds diverse malen afgedrukt, o.a.
J. M. v.d. VENNE : *De Limburgse wapens*; Maastricht 1927, 138.
- D. SASSEN : o.c., 31.
- J. M. v.d. VENNE : *Het wapen Hune van Rodenbroeck (thans Roebroeck)*; in: *De Maasgouw* 1953, 55—58.
- L. van HOMMERICH : o.c., 24.

SCHAESBERG

in het licht der historie

Er is één punt te Schaesberg, van waaruit reeds zéér vroeg het locale licht van het verleden heeft geschinen: de Lichtenberg. Van hieruit functioneerde de met lichtsignalen werkend ROMEINSE RIJKS-WEGENPOST-BEWAKINGSDIENST naar alle windrichtingen: naar de uitkijkpost Schinveld; over het dal van de Strijthagenerbeek heen naar de hoogte van Chèvremont; naar het zuiden toe communicatie met de uitkijkpost op Laurensberg, terwijl de blik naar het westen het grote dal van Coriovallum-Heerlen overspande en uitzicht gaf op de bewakingspost op de Goudsberg. De nabij de Lichtenberg in 1837 gedane romeinse vondsten verstevigen deze zienswijze. Dit bewakingsstelsel moet gezien worden in verband met het bestaande wegensysteem. Vanuit de Lichtenberg overzag men het verkeer over het belangrijke wegtracé Keulen — Rimburch — Heerlen — Valkenburg — Maastricht — Tongeren alsmede een gedeelte van de noord-zuid-richting, die aan de Laurensberg — richting Aken — Trier voorbij ging. Daar komt nog bij, dat een romeinse weg langs de Lichtenberg liep, die via de heide verbinding gaf met Ten Esschen — langs kasteel Rivieren — richting Klimmen.

De belangrijkheid van de Lichtenberg komt des te meer naar voren, wanneer men moet vaststellen, dat de militaire lange afstandsbaan, die Schaesberg in zuid-oostelijke richting doorsneed, een aanmerkelijk stuk zuidelijker heeft gelegen en de militaire staf tóch de Lichtenberg functioneel heeft gehandhaafd. Deze hoofdroute kwam Schaesberg binnen vanuit de Heerlense Voskuilenweg — richting Kisselweg — Brandenhofstraat, Pieterstraat de Dormig naar de Herenweg — Rimburch — Jülich — Keulen.

Beide wegen zijn levensaders geweest in de veelzinnigheid van het woord. Zij verzekerden de openbare veiligheid en het verkeer van het leger; de functionering van de overheidsadministratie; de opbloei van het economisch leven en van het agrarisch bestaan; ten slotte de verplaatsingsmogelijkheden onzer voorouders.

De Lichtenberg wijst ons op nóg iets anders: namelijk op de terreingesteldheid ter plaatse en — in wijder verband — op de diepste oorzaken, waarom Schaesberg hiervoor werd uitgekozen. De Schaesbergse historicus, de heer J. J. Jongen, heeft hierop in zijn publicaties geattendeerd en terecht. Zijn hoge ligging op de waterkering van de Geleen en de Worm heeft het romeins bestuur ingepast in zijn militaire bezettingstactiek. Alhoewel de gallo-romeinse kolonist sinds

De van noord naar zuid recht lopende lijn, links bij het woord „Scheydt”, geeft duidelijk aan, waar de burgerman zijn bewoning eertijds concentreerde.

het einde der Ie eeuw de hoogte niet schuwde voor bewoning, kan dit van de hoge rug van Schaesberg niet worden beweerd. Ze heeft de bewoningsontwikkeling negatief beïnvloed, waaruit zelfs een bestuurlijk-grensscheidende functie is ontstaan. Deze onbewoonde rug vormde een grensgebied: „'t Scheet”, de scheiding voor de stam der Ubiërs in het oosten en die der Sunikers in het westen. Hier ligt de oorsprong van de latere officiële benaming van Schaesberg, waarin het woordgedeelte „scheyd” besloten ligt, terwijl het suffix „-berg” deze zienswijze nog eens onderstreept.

Natuurlijk zijn er bewoningskernen geweest, maar dan liever in de dalen en bij voorkeur in de nabijheid van beken. Een karakteristiek voorbeeld hiervan is de Overstehof bij de Strijthagenerbeek, die zelfs bewoningscontinuïteit oplevert vanaf de prehistorische tijd. Men heeft daar in de buurt de woonsporen ontdekt, die overeenkomen met die van de bandkeramici zoals bij Sittard, Geleen en Elsloo aangetroffen.

De Overstehof als romeins agrarisch wooncentrum is ons voldoende uit opgravingen aangetoond. Hij lag niet ver af van de hoofdroute met het oog op de afzet van landbouwproducten.

En zo zien we romeins Schaesberg gevat tussen twee verkeersstroken: één in het noorden en één in het zuiden, waartussen ongetwijfeld verbindingen zijn geweest. De naam Baan — nu Baanstraat — wijst hierop. De stenen brug, die over een greppel leidde op de hoek Brugstraat—Baanstraat kan eveneens van romeinse oorsprong zijn.

Heeft de ruim vier eeuwen romeinse beschavingstijd aan de grondslag gelegen van de latere vernederlandste officiële naam der Gemeente, de nabloei van de *middeleeuwen* heeft Schaesberg zijn statussymbool in de vorm van het huidige gemeentewapen bezorgd. Hier ligt de historische verbindingsdraad, die het verleden tot op heden in een samengestelde eenheid van naam met wapen verenigt. Deze wenteling der tijden heeft het gemeentebestuur symbolisch vastgelegd op zijn briefhoofd en officiële stukken.

Wie de *bezitsplattegrond* van Schaesberg van het jaar 1771 bestudeert zoals die gepubliceerd is door de heer Jongen in het Jubileumboek 1950—1960 van het „Land van Herle” (blz. 119), komt tot het inzicht, dat onze middeleeuwse voorouders bij de bewoning van het gemeentegebied op dezelfde wijze zijn tewerk gegaan als in de romeinse tijd. De oudste nederzettingen vinden we in de dalen: het kasteel, de Leenhof, Kakert en Palemig aan de westkant, Strijthagen en Overstehof aan de oostzijde.

Het geslacht van Schaesberg heeft — zoals de meeste adellijke families in deze streken — zijn versterkt woonhuis of kasteel in het vruchtbare dal gebouwd, temidden van zijn onbewoond uitgestrekt grondbezit. Het lag er geïsoleerd. Deze feodale opstelling in het vlak der bewoningspolitiek heeft ertoe geleid, dat de gewone man

elders in Schaesberg moest leven en bouwen. En zo werd men teruggedrongen naar de hoge rug die voor het eerst in Schaesberg's historie vaste bewoning kreeg. Hier ontstond een burgerlijke samenleving, die de plattegrond nog illustreert: een duidelijke lokalisering van de belangen-ontwikkeling van de edelman en de burgerman.

Het gemeentelijk leven kreeg zijn kans op de hoogvlakte; de adellijke familie had de eerste keus gehad en behield ze. De Dorpstraat — nu Hoofdstraat — loopt *als een ruggregraat over de hoogte* heen en verbindt de zuidelijke romeinse wegkern met het romeins-Lichtenbergse tracé. Deze bijna rechte lijn is wezenlijk in de lokale planologie. Van hieruit is de 18e eeuwse *bezitsplattegrond* uitgegroeid tot de *gemeenschapskaart* van 1968.

Deze demografische kernpunten in Schaesberg's plattegrond doen niets af aan de grote verdiensten, die de gelijknamige adellijke familie op haar naam mag stellen. De oprichting tot een zelfstandige heerlijkheid — 20 april 1618 — met gelijktijdige afsplitsing van het Heerlens bestuursgebied had tot gevolg, dat de inwoners van Schaesberg een eigen Schepencollege kregen met aan het hoofd de Schout. Hier zit in de kern het latere college van Burgemeester en Wethouders als bestuursinstituut. Fundamenteel hierbij was, dat de heer bij zijn gezagsaanvaarding de eed zwoer, dat hij de oude rechten en privilegiën der inwoners zou eerbiedigen en dat hij recht zou doen spreken naar de geldende normen. In opeenvolgende geslachten hebben zij zich hieraan gehouden. Ook hadden ze een invloedrijke stem in de Gewestelijke Staten.

Toen in onze streken de Reformatie ingang vond, hebben zij zich duidelijk achter de Contra-Reformatie gesteld. Mede door hun toedoen is de bevolking het traditionele Geloof trouw gebleven. Zij bouwden de kapellen van Leenhof en Palemig en legden de grondslag voor de parochiekerk ten behoeve van de zich tot een kerkdorp ontwikkelende inwoners. Frappant is hier wéér, dat de kerk niet in de buurt van het „hierschap” tot stand kwam — anno 1699 —, maar dáár, waar de burgerman zijn rechtspositie tot ontwikkeling kon brengen. De drie gebouwen getuigen nog steeds van deze activiteiten.

De Lichtenberg is in deze periode het symbolisch licht geworden van recht en gerechtigheid, in zover in de nabijheid het wel bekende „galgenbumke” zijn functie heeft gedaan. In 1734 sprak het schepencollege het doodvonnis uit over 16 leden van de bende der Bokkerijders, die aldaar terecht stonden.

Het bewoningsgezicht van de kom was over het algemeen gelijkvormig; de meeste huizen waren opgetrokken uit vakwerkbouw van hout, leem en stro. De economische opleving in de 2e helft van de 18e eeuw had tot gevolg, dat sommige huizen van steen gebouwd werden of van een stenen gevel voorzien. Hier verdient het z.g. Schoutenhuis vermelding.

De heerlijkheid Schaesberg ging bij de vrede van Utrecht in 1713 over van Spanje naar Oostenrijk. Ten gevolge van het verdrag van

Fontainebleau van 1786 kwam het aan de Republiek der Verenigde Nederlanden. Kort daarna — 1794 — vestigde zich hier het franse revolutionaire- en daarna keizerlijke gezag, dat twintig jaren onze streken regeerde. Met de bestuurlijke invloed van de adel was het gedaan, maar dit had in Schaesberg geen noemenswaardige gevolgen. De economische levensstandaard der bewoners bleef practisch ongewijzigd, zodat van die kant geen ingrijpende impulsen waren te verwachten.

Sedert 12 mei 1815 werd de Gemeente bij het Koninkrijk der Nederlanden gevoegd. Dit betekent, dat sindsdien de gemeentebelangen niet meer de supervisie passeerden van de kasteelheer, maar in handen werden gelegd van de eigen burgers: de Gemeenteraad met het college van Burgemeester en Wethouders. Eerst toen met de vestiging der mijnbouw-industrie de levensstandaard grondig in gunstige zin gewijzigd werd, kregen de ingezetenen hun kans om een eigen inbreng te geven aan de uitbouw van Schaesberg, dat snel tot een welvarende gemeente van nagenoeg 15.000 inwoners uitgroeide. Daarbij profiteerden de verantwoordelijke bestuurders van in vroeger eeuwen verworven mogelijkheden, die nu op het hoog gelegen gedeelte van Schaesberg's grondgebied konden worden gerealiseerd. Daar staat nu ook — historisch-topografisch volkomen terecht — het fraaie *Raadhuis* met zijn modern interieur, van waaruit onder de voortvarende leiding van burgemeester E. M. J. Prick de beleidslijnen voor Schaesberg worden uitgestippeld.

Terugblikken in het leven van een plaatselijke gemeenschap heeft o.m. de verdienste van zelfcontrôle: in hoever n.l. aan de verzorging van het algemeen belang naar tijd en omstandigheden recht is gedaan. En dan zie ik in Schaesberg twee monumenten staan, die hiervan scherp de symbolische representanten zijn: het Kasteelcomplex en het Raadhuis, zetels van openbaar gezag: de een in het verleden, de ander nu. Op beide statige gebouwen zou ik de visie van de franse historieschrijver Philippe-Paul de Ségur (1780—1873) willen toepassen, die in dit verband kernachtig zegt: „L'âme d'un peuple est empreinte sur ses monuments”. Als de ziel van een volk inderdaad tot uitdrukking komt in zijn monumenten, dan lees ik visueel voor Schaesberg er uit af, dat het democratisch bestuursstelsel duidelijk voortbouwt op het feodale regiem, in dienstbaarheid aan het grote goed van het algemeen welzijn der Schaesbergse burgerij!

L. van HOMMERICH.

P.S. Samengesteld op verzoek van het Gemeentebestuur van Schaesberg en gepubliceerd in de „Spiegel van Schaesberg” 1968.

Romeinse vondsten

nabij de Kruisstraat
te Heerlen

Op 9 april 1968 vond de heer J. A. M. Kusters bij het omwerken van de tuin gelegen achter de woning Kruisstraat nr 28, kadastraal bekend sectie E nr 2993, op geringe diepte tal van romeins schervenmateriaal en enige Kunrader kalksteenblokken. Na berichtgeving hiervan door de vinder, ondernam de gemeentelijke oudheidkundige dienst van Heerlen, gedurende de periode 10 tot 26 april een kleine opgraving op het betreffende terrein. Het pand is door de heer Kusters gehuurd van de stichting aanvullingsfonds van het centraal ziekenfonds in het bisdom Roermond.

Tijdens deze opgraving werden een groot aantal fragmenten van romeins aardewerk, dakpannen en diverse andere voorwerpen aan het licht gebracht. Dwars over het terrein werd een nagenoeg N.Z. lopend fundament (zie foto) aangetroffen, samengesteld uit Kunrader kalksteenblokken, veldkeien, vuurstenen, enige dakpanfragmenten en een dierenbot, die in een willekeurige rangschikking met een breedte variërend van 28 tot 44 cm., de onderlaag heeft gevormd waarop eens de muur van een romeins bouwwerk heeft gerust. Aan de hand van het onder dit fundament aangetroffen aardewerk kan geconcludeerd worden dat de muur na ongeveer het midden van de tweede eeuw gebouwd is. Op het aan de N. zijde grenzend perceel, sectie E nr 2992, werd door de heer J. W. Vijgen in een klein sleufje een aansluiting op dit muurrestant gevonden, waardoor de totale lengte ervan 6.72 m. bedraagt.

Een gedeelte van de opgegraven voorwerpen is in bezit gebleven van de heer J. A. M. Kusters, terwijl een ander gedeelte opgenomen werd in de romeinse collecties van het gemeentelijk oudheidkundig museum te Heerlen en geïnventariseerd onder de nummers 6822 t/m 6859.

Verder werden op dit terrein nog een aantal ovenslakken en brokjes pottenbakkersklei aangetroffen, die in verband gebracht kunnen worden met de ovens van pottenbakkers die de heer H. Martin uit Leiden in 1912 nabij dit punt van de Kruisstraat heeft opgegraven en welke door hem werden beschreven in het boekwerkje: Romeinse pottenbakkersovens te Heerlen, verschenen te Leeuwarden in 1915. Tot slot een woord van dank aan de heren Kusters en Vijgen voor hun bereidwillige medewerking aan deze opgraving.

JOS GIELEN.

Aantekeningen op een "Schets over den politieken toestand der gemeente Schinveld" 1849-1869

In „Het Land van Herle” van okt.-dec. 1967 op blz. 108 en volgende in het artikel „Uit Schinveld's Verleden” is de bekende brochure Scherpenseel aangehaald. Het lijkt mij dienstig deze brochure nader te beschouwen, aangezien zowel omtrent de persoon van de schrijver als over de inhoud nogal eens misverstand bestaat. In de Stadsbibliotheek van Maastricht zijn twee exemplaren aanwezig van deze „*Schets over den politieken toestand der gemeente Schinveld (Limburg) 1849—1869 — in verband gebracht met de laatste kiezerskwestie*”. In één daarvan is op de achterzijde van de titelpagina de volgende aantekening met inkt bijgeschreven: „N.B. De eigenlijke schrijver is niet Joannes Arnoldus Scherpenseel, maar diens zoon Jos. Scherpenseel, die na te Rolduc gestudeerd te hebben in 1865 naar Luik en van daar naar Brussel is vertrokken als drukkersgezel. Hij huwde den 28 Aug. 1875 Theresia Abels uit Roermond. Zie p. 48. De vader Jan Arnold Scherpenseel overleden te Schinveld den 26 December 1875 oud 64 jaren. De pastoor

Emmanuel Joors overleed te Schinveld den 21” Op de laatste bladzijde is bijgeschreven: „Den 21 April 1877 overleed de Eerw. Heer Emmanuel Joors, geboortig van Susteren en zeer ijverig pastoor te Schinveld en werd aldaar den 23 daaropvolgende plegtig begraaven.”

Deze aantekeningen geven aanleiding tot de veronderstelling, dat Jos Scherpenseel de tekst op schrift heeft gesteld, wellicht in overleg met zijn vader J. A. Scherpenseel, die officieel als de schrijver vermeld is.

De handtekening van de schrijver, zoals die voorkomt in de mij bekende exemplaren van genoemde brochure is in sierlijk schrift. Dat waarmerk van echtheid (!) is hoogstwaarschijnlijk niet de handtekening van J. A. Scherpenseel, althans vertoont geen enkele overeenkomst met die van andere door hem ondertekende stukken. Zie de bijgaande afbeeldingen.

In de brochure komt herhaaldelijk de meervoudsvorm „wij” voor, waar het over de schrijver(s) gaat, men zie het voorwoord en de blz. 7 (3x), 8 (2x), 9, 10 (2x), 13, 15, 16, 20, 32, 33 (4x), 34, 38 (5x), 40, 41, 43, 44 (3x), 45 (3x), 46 (2x), 49 (5x), 50 (6x) en 51 (2x). Slechts een enkele maal wordt hiervoor het enkelvoud gebruikt, bijvoorbeeld op blz. 20 waar J. A. Scherpenseel bedoeld wordt.

Wanneer men de veronderstelling aanneemt dat Jos Scherpenseel tenminste een groot aandeel heeft gehad in het auteurschap, dan komt de betekenis van het geschrift in een ander licht te staan. Immers dan wordt daarin op de eerste plaats de mening weergegeven van een jongeman die te Rolduc studeerde en daarna enkele jaren te Luik verbleef als drukkersgezel *). Nog een aanwijzing hiervoor is de voetnoot op blz. 14, waar tot bewijs een boek uit de bibliotheek der Universiteit van Luik is vermeld. De ideeën omtrent vooruitstrevendheid, welke aan verschillende hoofdpersonen worden toegeschreven, alsook de achterlijkheid welke aan anderen is toebedacht, waren de eigen opvattingen van de jonge Jos Scherpenseel. Het geschrift geeft een vertekend beeld van de werkelijke situatie, omdat dikwijls overwegingen zijn toegevoegd, die in feite geen rol hebben kunnen spelen. Wanneer men die overwegingen afzondert, dan blijft er over een verhaal over de vete tussen twee families met hun aanhang, ook wel aangeduid als burgemeesters- en pastoorspartij. In die strijd was een indeling van de betrokken personen volgens familietraditie in vriend en vijand beslissend voor de handelwijze, terwijl eventuele rationele argumenten zijn uitgesloten als niet terzake doende. Het merkwaardige is nu dat Jos Scherpenseel die leemte met zijn verlichte ideeën tracht op te vullen, bij gebrek aan enig zakelijk bewijs. Het ligt voor de hand, dat hij meer vertrouwd was met de ideeën van de Verlichting dan zijn vader. In het geschrift doet men het voorkomen alsof de „burgemeesterspartij” zo op de hoogte van hun tijd was, dat zij een vooruitstrevend beleid voorstond.

Jos Scherpenseel neemt het op voor zijn vader, zijn grootvader, zijn

GÉTROUWD :

Jozef Scherpenseel

MET

Theresia Abels.

BRUSSEL — ROERMOND, den 28 Augustus 1875.

De geheele of gedeeltelijke afdruk in dagbladen en tijdschriften is toegestaan, maar verboden in brochure. — Deswegen is voldaan aan de voorschriften der wet en zijn de exemplaren onderteekend door J. SCHERPENSEEL, den verantwoordelijken schrijver.

H. B.

De eigenlyke schryver is niet Joannes
Ant. Scherpenseel, maar diens zoon
Jos. Scherpenseel, die om te Ralbeut
gestudeerd te hebben in 1868 naar Leuch
en van daar naar Brussel is ver-
trokken als Drukkeryaal. Hy
huwd den 28 Aug. 1875 Theresia

oom en diens schoonvader, terwijl hij hun tegenstanders het verwijt maakt (blz. 46), dat zij, op één uitzondering na, allen door familiebanden onderling verbonden zijn. De verwantschap was aldus:

J. P. Buijsers
burgm. 1849—1861

Th. Reinders

J. A. Scherpenseel
wethouder en kerkmeester

Karel Buijsers
burgm. 1861—1869

Jos Scherpenseel

Vanuit zijn familiekring was Jos Scherpenseel bekend met de plaatselijke verhoudingen in Schinveld. Hij plaatst zijn verwanten in een gunstig licht, maar is daarbij niet zorgvuldig te werk gegaan. Zijn voorkeur ligt er duimendik op.

Bij de intocht van pastoor Van Haeff had het gesneeuwd. Hij schrijft hierover op blz. 11 : „Het scheen alsof sneeuwrozen gestrooid lagen over den weg . . . hier was alles in feestgewaad herschapen.” Over de intocht van pastoor Joors in mei 1857 schrijft hij: „Op dien dag blies een scherpe noordwind door Schinvelde vlake en niettegenstaande dreven buien uit het westen aan; het was een akelige dag en alhoewel het *eigenlijk* niet regende gevoelde doch niemand veel lust om zonder nood buiten de deur te gaan.” Er is echter veel meer dan deze merkwaardige natuurverschijnselen.

Bij de vergelijking van het aantal procesverbalen op last van de burgemeesters G. Beckers en J. P. Buijsers opgemaakt, geeft hij zelfs met voorbeelden aan dat de laatste niet snel tot vervolging overging en dit zelfs in noodzakelijke gevallen achterwege liet. (blz. 8).

Dat in de tijd van pastoor Van Haeff relatief meer Schinveldse jongelui naar Rolduc gingen is begrijpelijk wanneer de Directeur van Rolduc, Mgr Peeters, zijn boezemvriend was. (blz. 11).

De vaderlandsliefde van burgemeester J. P. Buijsers kan moeilijk worden bewezen door de grandioze ontvangst, die hij heeft bereid voor zijn *neef* de toenmalige Commissaris des Konings (blz. 2). De afkeer van de duitse kleuren en cocarden geldt zeker niet voor zijn zoon Karel, wanneer deze als burgemeester voor het draineren van moerassen een voorbeeld neemt aan Gangelt, daarmee wil samenwerken ook voor wegaanleg (blz. 35). Dat is nog bezwaarlijker staande te houden wanneer zijn mannenkoor Concordia een Duitser als dirigent heeft en bovendien twee van de drie kandidaten van zijn partij voor de verkiezing van 1869 voorkeur genieten omdat zij de duitse taal machtig zijn! (blz. 46).

De kern van het verhaal staat op blz. 20, waar na de benoeming van de onderwijzer Vaessen terloops wordt opgemerkt, dat sedert 1859 burgemeester J. P. Buijsers en pastoor Joors op politiek terrein voor goed gescheiden zijn. Het is echter niet duidelijk waarom deze benoeming voor de burgemeester die consequentie moest hebben. Er is in dat jaar echter een ander voorval, welk helemaal niet in de bro-

No. 2.

(1)

2.

Rooster van afbeding der Leden van het
Burgerlijk Stambestuur te Schinvelde.

afbedingnummer	Naam	Voornaam	Datum van afbeding	Aanmerking
1	Hoerings	Jan Adriaan	1. Januarij 1861.	Der gelogenheid
2	Van Kraeft.	H. W. Hubertus	Febr 1857.	van de overneming van de rijtuig d. j. j.
3	Smets	Jan Arnold	Febr 1858.	na Joos fusien j. j.
4	Hoerings	Jan Matthijs	Febr 1859.	
5	Scherpenseel	Jan Arnold	Febr 1860.	afbeding

Breighers, Peter Joseph. Zijn in vervanging van de Heer van
en Joos de Erv. Heer partoor in vervanging van of de Smets,
en bij toeling op heden J. M. Hoerings in 1857; en J. Scherpenseel in 1860.

Medar op gemaakt te Schinvelde den 10de Dec
1859

Het eene lidmaatschap verzoond.

J. D. Breighers. Voorz. J. Scherpenseel
J. M. Hoerings. Secretaris.

De President

chure genoemd wordt. Het zal de schrijver(s) toch bekend zijn geweest, dat op 7 september 1859 een schriftelijke aanklacht bij Gedeputeerde Staten is ingediend tegen de burgemeester wegens een financiële aangelegenheid met het Burgerlijk Armbestuur, waarvan pastoor Joors toen bestuurslid was en daarna president werd. In nauw verband hiermede kreeg J. A. Scherpenseel, schoonzoon van de burgemeester, per 1 januari 1860 ontslag als president van het Burgerlijk Armbestuur, omdat hij in die hoedanigheid aan de andere bestuursleden „alles verborgen hield”. Verder onderzoek brengt waarschijnlijk meer licht in deze kwestie.

Dat is tegelijkertijd de verklaring waarom in het geschrift zo opvallend veelvuldig gesproken wordt over het voortreffelijk financiële beleid van de burgemeesters vader en zoon Buijzers. Er wordt zelfs een prijs van 100 gulden uitgelooft (blz. 9) voor degene die kan weerleggen, dat de rijkdom der gemeente Schinveld van 1852 tot 1869 elk jaar met 5500 gulden is vermeerderd. Ik heb er de gemeenterekeningen niet op nagezien, want dat getal berust op een schatting van de toegenomen waarde van gemeente-eigendommen, zoals in de tekst staat op blz. 9.

Dat in 1852—1853 de ontginning en gedeeltelijke verkoop van gemeentegrond zijn oorzaak vindt in een lofwaardig idee van burgemeester J. P. Buijzers is twijfelachtig. Drs J. F. R. Philips in: „De Geschiedenis van de Landbouw in Limburg 1750—1914” (Maaslandse Monografiën nr 4), blz. 201, schrijft: „De gemeenten waren bereidwillig genoeg om zoveel mogelijk grond te verkopen, omdat de opbrengst hun financiële zorgen verlichtte en de hoofdelijke omslag laag hield. Vooral toen de domeinenwet in 1848 voorschreef, dat alle vervreembare staatsdomeinen moetsen worden verkocht, volgden de gemeenten gretig dit voorbeeld. Heide en bossen werden toen op grote schaal uitverkocht, meestal ten koste van de gebruiksrechten van de boeren. De beste stukken werden gereserveerd voor de gemeentebestuurders zelf en hun vrienden of voor een geïnteresseerde, die voldoende kapitaalkrachtig was. De verkoopprijs was veelal niet hoger dan vijftig jaar later de pachtprijs.” De tekst van de brochure op blz. 9 sluit hierbij volledig aan, zodat toen te Schinveld niet anders zal zijn gehandeld dan elders.

Met deze punten meen ik te mogen volstaan tot bewijs van de stelling dat overwegingen zijn toegevoegd die geen rol hebben gespeeld, omdat de betrokken personen al op grond van vooroordelen tot de eigen of andere partij waren gerekend. Hun doen en laten is in het geschrift eenzijdig goed of slecht voorgesteld. Hun feitelijk handelen was echter niet eenduidig. Bij een zakelijke toetsing bevatten de overwegingen vaak die argumenten, die juist tot een ander oordeel over hun gedrag noodzakten.

Wellicht kan uit andere bronnen worden geput voor een rehabilitatie van pastoor Justinus Emmanuel Joors, die het geschrift openlijk heeft afgekeurd en heeft verzocht het te verbranden. Hij is na de publicatie daarvan in zijn ambt gehandhaafd tot zijn overlijden toe

(ongeveer 7 jaren later). Duidelijk nam hij stelling tegen oneerlijkheid en ondervond daarbij grote weerstand van een aantal elementen, die in de gesloten dorpsgemeenschap een overwegende positie innamen. Hij kwam krachtig op voor de belangen van de kerk, de parochianen in geestelijk en lichamelijk opzicht en belemmerde een kliek in hun politiek spel dat op eigen belang gericht was. Men vergelijkte hiermede de werkzaamheid als dorpspastoor van Mgr Ketteler, de stichter van de Duitse K.A.B.. Bij vele inwoners van Schinveld genoot pastoor Joors een hoge achting, die tot heden is overgeleverd. Het geschrift geeft een voorbeeld van het gedurende tientallen jaren bestaan van een felle politieke tegenstelling tussen twee familie-groepen op basis van vooroordeel.

C. J. M. PALMEN.

*) De brochure is gedrukt te Luik bij H. Vaillant-Carmanne en Co. (werkgever van Jos Scherpenseel?).

HISTORISCHE CHRONIEK

SCHENKINGEN :

1. De heer *H. van Wersch* te Simpelveld, lid van de werkgroep van de historische Kring „Het Land van Herle” schonk op 6 mei j.l. een *foto van het personeel en de leerlingen van de Openbare Lagere School I te Heerlen* aan het gemeentearchief van Heerlen. De foto is gedateerd: *12 augustus 1885*.
2. De heer *H. Loontjens* te Heerlen verrijkte op 9 mei het gemeentearchief van Heerlen met een zevental grossen van *notariële akten (1811—1855)*, alle betrekking hebbend op transacties van de *familie Lemmens te Spaubeek*.

Voorts ontving het historisch archief *twee klappercahiers* bevattende het gedeelte 1819—1900 van zijn in totaal 46.000 stuks tellende *particuliere verzameling bidprentjes*.

Daarnaast heeft de heer Loontjens zich belangeloos aangeboden om de gemeentelijke collectie overlijdensprentjes te klasseren, te klapperen en met doublures uit zijn eigen verzameling aan te

vullen. Dit werk is nagenoeg voltooid, waardoor deze belangrijke kennisbronnen op genealogisch gebied thans voor iedereen raadpleegbaar zijn. De gemeentelijke verzameling boekte hierdoor een *aanwinst van ± 2.000 bidprentjes* en omvat nu in totaal ± 3.000 stuks.

3. Van de heer *J. A. Pastoor* te Heerlen verwierf de gemeentelijke topografische verzameling op 14 mei drie eigenhandig vervaardigde *crayontekening* van inmiddels afgebroken *oud-Heerlense huizen*, vervaardigd in de periode 1951—1956. Het betreft hier:
 - a) een kleurentekening van het huis van veearts Duysens, Akerstraat—hoek Putgraaf; groot $24,5 \times 17,5$ cm.;
 - b) een zwart-wit tekening van het huis „Op 'n Dries” te Schandelen, waarnaar de straatnaam „Drieschstraat” is genoemd; groot $29,5 \times 24$ cm.;
 - c) een zwart-wit tekening van het hoekhuis Nobelstraat—Bekkerweg, met wegwijk; groot $32,5 \times 25$ cm..
4. De heer *ir J. C. Schlösser*, wethouder van Onderwijs en Culturele Zaken van de gemeente Heerlen, schonk op datum van 19 juni een *kleurenafdruk* van de *door Willem Blaeu* te Amsterdam vervaardigde *kaart van de 17 Verenigde Nederlanden*, groot $51 \times 39,5$ cm.
Opschrift: *Novus XVII Inferiores Germanae Provinciarum Typus Ghedruckt t'Amsterdam bij Willem Blaeu op 't Water in de vergulde Zonnewyser.*
Op de kaart staat de plaatsnaam „HERLL” vermeld.

Al deze aanwinsten zijn waardevolle aanvullingen van de bestaande gemeentelijke collecties, waaraan ze inmiddels zijn toegevoegd.

EXCURSIES :

1. De werkgroep van de historische Kring „Het Land van Herle” bracht in samenwerking met het bestuur van de Kring Kerkrade van Limburgs Geschied- en Oudheidkundig Genootschap op 6 april een *studiebezoek aan 's-Hertogenrade*. Na een oriëntatie ter plaatse omtrent de oude burcht van Rode, waarvoor door het Stadsbestuur van 's-Hertogenrade en het Archief van Rolduc enige plattegronden, tekeningen en foto's ter beschikking werden gesteld, vond een bezichtiging plaats van het historisch stadje met het beloop van zijn oude muren, grachten en poorten. Ook werd aandacht besteed aan het tracé van de vroegere handelsweg door Rode met de plaats van de tol, de bruggen over de Worm alsmede aan de geschiedenis van enkele typische gebouwen, zoals het panhuis, het woonhuis van de chirurgijn Kerckhoffs, hoofd-

man van de Bokkerijders, de oude kerk, enkele boerderijen en particiërshuizen.

2. De Kring Heerlen van Limburgs Geschied- en Oudheidkundig Genootschap organiseerde in samenwerking met de historische Kring „Het Land van Herle” een *wandelexcursie* langs enige historische gebouwen gelegen aan de oorsprong en in het eerste gedeelte van het *dal van de Welter- of Geleenbeek*. Daartoe verzamelden zich op zaterdagmiddag 8 juni 1968, ondanks het regenachtige weer en de televisie-uitzending van de rouwdienstplechtigheden van Senator Robert Kennedy, ruim 70 personen te Benzenrade nabij de Mariakapel.

Na een inleidende beschouwing over de nederzettingsgeschiedenis met zijn economisch-sociale aspecten van dit gebied door de heer L. van Hommerich, werden de verschillende gebouwen in hun geschiedkundig kader ter plaatse besproken. Aan de oorsprong van de Geleenbeek staat de *Benzenraderhof* met in zijn nabijheid het voormalig kasteel van Benzenrade, het z.g. *Blockhuys*. De heer van Hommerich gaf de deelnemers hier op de binnenhof een duidelijk geschiedkundig overzicht van het gebouw en zijn bewoning, die tot in de Romeinse tijd teruggaat. Vervolgens zou bij het z.g. *Kloosterbosje* aandacht besteed worden aan deze historische benaming en de mogelijke plaats van het *Monasterium van Heerlen*. Vanwege de regen werd dit onderwerp in een der zalen van hoeve de Rousch, na eerst geluisterd te hebben naar twee liederen over „Limburg mijn Vaderland” gezongen door Heerlens Mannenkoor St. Pancratius en onder het genot van een kop koffie of een andere verfrissing, door de heer van Hommerich nader toegelicht. De lotgevallen van de thans tot restaurant omgebouwde hoeve *de Rousch* werden door de heer N. Eussen besproken.

Het volgende haltepunt was de *kasteelhoeve de Doom*, de oudste kern van Welten. De betekenis van dit gebouw vooral in de Frankische tijd werd door de heer van Hommerich beklemtoond. Spreker ging vervolgens nader in op de historie van dit kasteel en zijn bewoners. De deelneemsters en deelnemers kregen de gelegenheid het interieur van de Doom te bezichtigen. Deze sfeervolle excursie werd besloten met een bezoek aan het *kasteeltje Strijthagen* en de *Weltermolen*, alwaar de heer A. Corten een verklarende tekst en uitleg gaf.

NIEUWE UITGAVEN :

Op 20 mei verscheen van de persen de „*Spiegel van Schaesberg*”, een uitgave van het gemeentebestuur aldaar. Na een voorwoord van

burgemeester E. M. J. Prick, waarin hij het doel van dit vademecum uiteenzet, worden in hoofdstuk I het gemeentewapen en de gemeentevlag uitvoerig besproken. Tevens bevat dit deel enige vingerwijzigingen m.b.t. vestiging, vertrek, geboorte, huwelijk en overlijden. In hoofdstuk II, dat handelt over de geschiedenis van de plaats, geeft de heer L. van Hommerich een geschiedkundig exposé onder de titel: „*Schaesberg in het licht der historie*”, dat elders in deze aflevering is opgenomen. Hoofdstuk III gaat nader in op de gemeentelijke bestuursorganen, de gemeentesekretarie, de gemeentelijke diensten en instellingen en andere overheidsinstellingen. De hoofdstukken IV t/m XI geven een overzicht van het onderwijs en zijn instellingen in de gemeente Schaesberg; de gezondheidszorg; het maatschappelijk leven; de religie; het beroeps- en bedrijfsleven; het bank- en kredietwezen; de cultuur, ontspanning en sport en tenslotte de vak-, stands-, jeugd- en andere organisaties. Het geheel wordt gecompleteerd met een plattegrond van de gemeente, voorzien van een straatnamenlijst en een renvooi.

Deze goed verzorgde en fraai geïllustreerde uitgave die 98 bladzijden telt, voorziet in een behoefte en kan ongetwijfeld voor andere gemeenten als voorbeeld dienen.

TENTOONSTELLING „STICHTING ABDIJKERK THORN”.

De Numismatische Kring Limburg heeft bij gelegenheid van de voorjaarsvergadering van het Nederlandse Genootschap voor Munt- en Penningkunde, die op 25 en 26 mei j.l. te Maastricht en Thorn plaats vond, de „Tentoonstelling 1968 Stichting Abdijkerk Thorn” in het Raadhuis te Thorn ingericht, die tot 16 juli a.s. aldaar te bezichtigen is.

Naast een aantal statieportretten van vorstinnen-abdissen, door particulieren afgestaan, springt vooral in het oog de uit eikehout opgebouwde reconstructie van de Immunitet van het vorstendom Thorn, vervaardigd door de heer A. H. Moers te Geleen, voorzitter van de Numismatische Kring Limburg. Tengevolge van de verwoestingen tijdens de Franse Revolutie hebben wij ons nooit een juist beeld kunnen vormen van de omvang van dit gebouwencomplex. Door dit fraaie meesterstuk kan thans een indruk verkregen worden van hetgeen Thorn eens was, een Hoogadellijk Kapittel, een Vorstendom, waarvan de nu nog bestaande monumentale abdijkerk slechts een klein onderdeel vormt van de tot het Stift behoord hebbende gebouwen.

Voorts heeft men deze gelegenheid aangegrepen de bezoekers een inzicht te geven in de geldcirculatie in deze streken vanaf het begin onzer jaartelling. Het overzicht start met een aantal munten van de

Julisch-Claudische dynastie, voornamelijk de beeltenissen van Julius Caesar, Drusus, Tiberius en Germanicus, die hier in onze buurt veelvuldig optraden. Dan wordt aandacht besteed aan het romeins muntenstelsel, Merovingische- en Frankische munten, Ottoonse munten, de eigen Thornse muntslag — nog nimmer zo volledig tentoongesteld — als onderdeel van Het Heilige Roomse Rijk, de munten van de voogdheren, de kerkelijke voogdij, de Franse Revolutie, het Verenigd Koninkrijk, de Belgische periode en ten slotte de Nederlandse munten vanaf 1839—heden.

Op verzoek van het inrichtend comité heeft het gemeentelijk oudheidkundig museum van Heerlen medewerking verleend door een inzending te verzorgen met instemming van het Gemeentebestuur. Deze inzending omvat enige munten, landkaarten, muntgewichtdoosje en boekwerken over munten, als volgt nader gespecificeerd.

1. *Munten:*

Goudgulden Bonn. Aartsbisdom Keulen, Diederik II van Meurs (1414—1463), z.j.;

Goudgulden. Keizerlijke munt van Nördlingen, Frederik III (1439—1493), z.j., geslagen tussen 1483 en 1487;

Dukaat. Koninkrijk Hongarije, Sigismund (1386—1437), z.j.;

Stuiver. Philips de Schone, Brabant Maastricht, 1502;

Snaphaan. Hertogdom Gelderland, Karel van Egmond (1509—1538), z.j.;

Dubbel vuurijzer. Bisdom Luik, Lodewijk van Bourbon (1456—1482), geslagen in 1476;

Snaphaan. Bisdom Luik, Everaard van der Mark (1506—1538), z.j.;

Snaphaan. Bisdom Luik, Everaard van der Mark (1506—1538), z.j.;

Teston. Markgraafschap Montferrat, Guglielmo II (1494—1518), z.j.;

Teston. Hertogdom Milaan, Giovanni Galeazzo Maria en Lodovico Maria Sforza (1484—1494), z.j.;

Bekertje met 5 munten van de muntvondst Voerendaal, 1918.

2. *Landkaarten:*

Landkaart in kleur, anno 1550, voorstellende het hertogdom Brabant, de graafschappen Loon en Horne, het hertogdom Limburg, het hertogdom Jülich en het Aartssticht Keulen;

Landkaart in kleur, anno 1641, voorstellende het bisdom Luik.

3. *Muntgewichtdoosje* uit de 18e eeuw, niet geheel compleet.

4. Boeken:

- Vaillant, J.* : Numismata imperatorum romanorum praestantiora a Julio Caesare ad Postumum (Tyrannos) usque;
Romae 1743, 2 tom.
- Ghesquière* : Mémoire sur trois points intéressans de l'histoire monétaire des Pays-Bas, avec les figures de plusieurs monnaies belgiques avant l'année 1450;
Bruxelles 1786.
- Renesse-Breidbach* : Histoire numismatique de l'évêché et principauté de Liège, depuis les temps les plus reculés jusqu'à la réunion de ce pays à la république française, enrichie des dessins des principales médailles, médaillons, jetons et monnaies;
Bruxelles 1831.
- Kochs, H.* : Geprägtes Gold. Geschichte und Geschichten um Munzen und Medaillen;
Stuttgart (1967).
-

VERGADERING A.W.L. IN GEMEENTEMUSEUM TE HEERLEN :

De Archeologische Werkgemeenschap Limburg vergaderde onder leiding van de nieuw gekozen voorzitter, de heer Schokker te Maasniel, op 13 juni in het gemeentelijk oudheidkundig museum van Heerlen. Als spreker trad op pater dr *J. Verhoeven*, die een inleiding hield over:

„*Archeologie op de Kleine Soenda-eilanden*”.

Pater Verhoeven had een kleine, doch suggestieve tentoonstelling ingericht, aangevuld met voorwerpen uit die streken afkomstig van enige leden van de A.W.L., die na de lezing uitvoerig werden besproken en toegelicht.

BEZOEKEN :

Gedurende de periode april-juni stond het gemeentelijk oudheidkundig museum van Heerlen weer volop in de belangstelling van de bezoekers. Buiten de individuele bezoeken werden 12 groepsrondleidingen verzorgd voor onderwijsinstellingen uit Heerlen en het historisch Heerlener land. Voorts werden 4 andere groepen ontvangen t.w.: 6 april het H. Geestcollege uit Weert; 23 april het Corderius Lyceum uit Amersfoort; 14 mei een 40 personen tellende groep jonge Duitse- en Nederlandse gemeente-ambtenaren en 30 mei de Kweekschool uit Veghel.

- 5 apr. Officiële ingebruikstelling van Nederlands eerste gemechaniseerde Regionale Identificatiecentrale, ter bestrijding van de criminaliteit, in Heerlens politiebureau door burgemeester drs F. J. W. Gijzels.
- 6 apr. Kasteelhoeve Schaesberg wordt met de grond gelijk gemaakt.
- 8 apr. De Heerlense gemeenteraad gaat akkoord met de voorlopige refinancieringsplannen voor de Vascomij.
- 10 apr. Openbare aanbesteding van het eerste gedeelte van de Keulseweg in Heerlens gemeentehuis.
- 11 apr. Bekendmaking plan G.S. herindeling gemeenten Zuid-Limburg van 62 naar 14 gemeenten.
- 19 apr. Bezoek van kamerfractie van de C.H.U. o.a. aan het Industrieschap Oostelijke Mijnstreek te Heerlen.
- 19 apr. Benoeming van de heer J. F. W. Geelen tot directeur van de Lagere Detailhandelsschool te Heerlen.
- 20 apr. In Claracollege te Heerlen opening van trefcentrum voor leerlingen van Clara- en Bernardinuscollege.
- 20 apr. Aanbieding nieuw vaandel aan de Kath. Vereniging en Harmonie „Flos Carmeli”, ter gelegenheid van het 30-jarig bestaan, te Heerlen.
- 22 apr. Officiële opening nieuwe bakkerij van Coöp.-Zuid-Limburg aan de Voskuilenweg te Heerlen, door burgemeester drs F. J. W. Gijzels.
- 23 apr. „Eerste steen”-legging voor de bouw van nieuw Groene Kruisgebouw te Nieuwenhagen, door burgemeester mr H. Th. Vrouwenraets.
- 27 apr. Viering 50-jarig bestaan „Kath. Schoolvereniging Treebeek” te Treebeek-Heerlen.
- 28 apr. Afdelingen Schandelen van de N.K.M.B. en N.K.V. bestaan 40 jaar.
- 1 mei Opening mijnstreekfestival 1968 te Heerlen met de opvoering van Arthur Schnitzlers tragedie „Liebelel” door de Eurostudio van het Wiener Burgtheater.
- 3 mei Bericht oprichting „Stichting Vorming en Ontspanning” te Molenberg-Heerlen; doel: totstandbrenging buurthuis voor maatschappelijke activiteiten.
- 15 mei Benoeming ir F. J. P. Kropmans uit Brunssum tot directeur van Limagas N.V. te Heerlen.
- 20 mei De eerwaarde heer T. M. J. Schijns benoemd tot pastoor van de St. Bernardinusparochie te Ubachsberg, voorheen kapelaan van de H. Hartparochie te Schandelen-Heerlen.
- 21 mei Concert ter gelegenheid van de ingebruikname van het gerestaureerde monumentale orgel in de parochiekerk H. Hart te Schandelen-Heerlen.
- 21—22 mei Bezoek van dr. Marga Klompé, minister van cultuur, recreatie en maatschappelijk werk, aan o.a. Heerlen.

- 22 mei Generaal Jürgen Bennecke, de nieuwe opperbevelhebber van het Afcen-
hoofdkwartier te Brunssum, houdt in de stadsschouwburg te Heerlen
kennismakingscocktail voor \pm 700 genodigden.
- 22—26 mei Viering 60-jarig bestaan van de Kunstwielrijdersvereniging „De
Heidebloem”, Heerlerheide.
- 22—26 mei Viering 85-jarig bestaan van de koninklijke fanfare „Eendracht”
te Waubach.
- 22—27 mei Viering 50-jarig bestaan van het harmoniekorps „St. Jozef” te
Heerlerbaan.
- 23 mei Viering 150-jarig bestaan van schutterij „St. Johannes — Sint Clemens”
te Merkelbeek.
- 24 mei 60-Jarig bestaan van bouwvereniging „Heerlen” te Heerlen.
- 24 mei Herdenkings- en gala-avond ter gelegenheid van het 100-jarig bestaan
van de kring Limb. van het Kon. Ned. Gymnastiek Verbond in stads-
schouwburg te Heerlen.
- 25 mei — 2 juni Viering 125-jarig bestaan van Kerkraads Koninklijke Auw
Harmonie „St. Caecilia”.
- 31 mei Gouverneur dr mr Ch. van Rooy legt te Heerlen de eerste steen voor
de Zuid Nederlandse Politie-school, op de Molenberg.
- 8 juni Landelijke dag van het Instituut voor Natuurbeschermingseducatie te
Heerlen.
- 10 juni Viering 40-jarig bestaan van T.A.C. te Simpelveld.
- 13 juni Aan de Ganzeweide te Heerlen start bouw van een internaat voor
Amerikaanse scholieren, die te Brunssum de Afcen-school gaan bezoeken
(High-school).
- 14 juni Prinses Beatrix opent het nieuwe De Weverziekenhuis te Heerlen met
de onthulling van een bronzen gedenkplaat.
- 15 juni Opening van verbouwde en vergrote protestantse B.L.O.-School (Corio-
vallschool) aan de Burettestraat te Heerlen, door wethouder ir J. C.
Schlösser en diens echtgenote.
- 15—23 juni Start feestelijkheden rond het 60-jarig bestaan van fanfare „St.
Joseph” te Merkelbeek.
- 18 juni Dr. P. M. A. Willemse, arts te Eygelshoven, is per 1 augustus a.s. be-
noemd tot directeur van het verpleegtehuis, verbonden aan het De
Weverziekenhuis te Heerlen.
- 21 juni Bericht dat te Heerlen is opgericht de „Stichting Vormingscentrum
Jeugdigen”.
- 21 juni Officiële opening van „Huize de Schans”, een gezinshuis voor geestelijk
gehandicapten, te Ubach over Worms door burgemeester mr J. Smeets.
- 22 juni Plechtige inzegening van de nieuwe kerk in het rectoraat Kunrade aan
het O.L. Vrouweplein te Voerendaal door mgr P. Jochems, deken van
Heerlen namens mgr P. Moors, bisschop van Roermond.

- 23 juni Viering 60-jarig bestaan schutterij „St. Jozef” te Waubach.
24—26 juni Viering 45-jarig bestaan harmonie „St. Jozef” te Kaalheide.
25 juni Invoering van wekelijkse vrije markt te Heerlen.
29—30 juni Viering 50-jarig bestaan harmonie „St. Jozef” te Voerendaal.
30 juni Viering 70-jarig bestaan schutterij „St. Martinus” te Vaesrade.

ERRATA:

In het artikel van H. J. M. Frusch: „Hoe de Terbruggenhof te Eygelshoven aan de familie van Raboetraad kwam”, geplaatst in aflevering 1 van 1968 van dit tijdschrift, blz. 1—5, zijn enige onjuistheden geslopen. De datum op blz. 2, derde regel van onder moet luiden: 1474 februari 8 en de naam Dederich van Eygelshoven in voetnota 4 op blz. 5 moet vervangen worden door: Dederich van Coelgroeven.

REDAKTIE.